

NEKAJ POSEBNOSTI NOB NA GORENJSKEM V LETU 1941—1942 S Poudarkom na dražgoško bitko

IVAN JAN

Večkratni poskusi za širjenje vstaje, vprašanja okoli ofenzivnosti ali defenzivnosti gorenjskih partizanskih enot, možnosti osvoboditve kakšnega ozemlja v tej pokrajini kot baze za širjenje vstaje ter pomen dražgoške bitke, to so še vedno zanimiva vprašanja.

Gorenjska sega v alpsko področje — tedaj med Italijo in Nemčijo (Avstrijo) — in prek nje potekajo in so potekale pomembne komunikacije, na katere je okupator računal že pred zasedbo.

V začetku in pri pripravah na vstajo pa je tudi slovensko vodstvo upora računalo neka-ko takole: Gorenjska je najbolj razvita, ima precejšnjo industrijo in veliko delavstva ter razmeroma močno KP, ki bo povedla ljudi v vstajo. Prav tako je na Gorenjskem zadosti gozdov in njen relief je primeren za gverilsko bojevanje ter za hitro manevriranje, kjer vstaja mora uspeti najprej in najbolje.

Zaradi »sosedstva« z Avstrijo je bilo poleg drugega že od vsega začetka dosti težje na levem kot na desnem bregu Save. S severne strani Karavank je lahko prišel samo sovražnik. Umik partizanov proti Avstriji je lahko samo povečal nevarnost, kar so pokazali poznejši dogodki.

Vstaja na Gorenjskem se je na pobudo in pod osebnim vodstvom revolucionarjev-komunistov julija 1941 res uspešno začela, a takoj se je pokazalo, da napotki zanje niso vsebovali stvarne ocene okupatorja in pa pomembnosti gorenjskega prometnega vozlišča v sklopu okupatorjevih načrtov in njegove moči.

Tudi ko analiziramo poznejše poskuse za širjenje vstaje na Gorenjskem, ta element — geostrateški, geopolitični — pri ocenjevanju razmer ni bil zadosti upoštevan.

Sprevidana, zapostavljena je bila geografska, geopolitična pomembnost pokrajine, njen sestav in okupatorjeva vojaška moč. Razmeroma majhno, močno komunikativno ozem-

lje, strmine Karavank in Julijcev, razsekanost in razčlenjenost pokrajine, ki jo poleg tega po dolgem seka reka Sava (le-ta je bila vseskozi huda ovira za partizane) in še kaj, je šlo v prid okupatorju in v škodo partizanskim enotam.

Nemci niso ne mogli, ne smeli dovoliti, da se v tej pokrajini razrašča vstaja brez močnih posegov proti njej.

Važno je tudi dejstvo, da je bila Gorenjska vsa leta okupacije, tako kot Štajerska, pod Nemci in da se je vse odvijalo pod znanim Hitlerjevim naročilom, da »mi to deželo napravite spet nemško!« To je že takoj po zasedbi pomenilo nepopisno nasilje in naglo germanizacijo z namenom, da bo pokrajina čimprej godna za priključitev k rajhu.¹

Tako se je sicer dobro pripravljena vstaja na Gorenjskem začela odvijati v pogojih neugodnega odnosa sil in elementov. V prvih mesecih vstaje je bilo moč naleteti tudi na dve skrajnosti glede načina boja: na eni strani je bilo preveč optimizma, ki je mejil že na podcenjevanje nemškega okupatorja, na drugi strani pa preveč defetizma, češ da na najozjem predelu Gorenjske ni pravih pogojev za nastanek, rast in obstoj partizanskih enot in za oborožen boj proti tako močnemu okupatorju. Dejansko pa je šlo za iskanje primerne borbene poti, za prve oblike boja proti močnemu, izkušenemu in premetenemu sovražniku, ki je takoj začel s svojo socialno demagogijo, hkrati pa je uvedel najbolj črn nasilniški režim, ki so ga simbolizirali razpredena gestapovska mreža, begunjska kaznilnica, izseljevanje ter streljanje talcev.

Vloga delavskih središč: Jesenic, Kranja, Tržiča, Škofje Loke in kamniške okolice je prišla do izraza takoj v začetku vstaje, saj so vstajo organizirali in vodili revolucionarji prav iz teh centrov. Vendar je bilo treba precej prelite krvi in izkušenj, da je tako kot drugod prišlo do spoznanja, da boj ne bo ne lahek ne kratkotrajen.

V političnih referatih in tudi v ocenah nekaterih zgodovinarjev najdemo hudo kritiko

* Skrajšan referat na XVI. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Škofji Loki, dne 4. 10. 1972.

Gorenjcev, ki da niso ubogali vodstva NOB iz Ljubljane in da zaradi »oportunizma« niso preprečili izseljevanja in niso pregnali Nemcev, pač pa so se skrivali pred njimi in so zato morali dolenjski in notranjski partizani dokazati, da je mogoče ustvariti osvobojeno ozemlje tudi na Gorenjskem.

Sodim, da je mogoče odgovoriti na vprašanje, zakaj je nastalo prvo večje osvobojeno ozemlje na Dolenjskem in Notranjskem, ne pa na Gorenjskem, šele po podrobni analizi ne le subjektivnih, marveč tudi objektivnih faktorjev. Ti so na Gorenjskem onemogočali, na Dolenjskem in Notranjskem pa omogočili delno inčasno osvoboditev.

Toda o tem nekaj besed še kasneje.

Začetke vstaje na Gorenjskem moramo torej gledati skozi prizmo silovite okupatorjeve moči, njegovega oblastnega aparata in njegove nepreklicne pripravljenosti, da za vsako ceno »pomiri« pokrajino. Začetno fazo vstaje na Gorenjskem in trdovratnost upora najbolje ilustrirajo sami okupatorjevi voditelji. Takratni višji vodja SS in policije za XVIII. vojno okrožje SS-Brigadeführer dr. Schell je 4. avgusta 1941 polkovniku Mascusu, poveljniku redarstvene policije za alpske dežele, telefoniral:

»Namestnik komandanta korpusa mi je povedal, da je šef civilne uprave za Koroško prosil za enote, ki naj bi takoj odšle v akcijo ter na tem območju vzpostavile red in varnost. Danes me je ponovno prosil za natančne informacije in za podatke o moči enot. Vojska kako enoto odstopa le v zelo nujnih primerih. Prosim, da mi še danes zvečer brzojavno sporočite, ALI POLICIJA RESNIČNO NI VEČ GOSPODAR POLOŽAJA, ALI PA NI VEČ ZMOŽNA ZAGOTOVITI VARNOSTI. TAKŠNE RAZMERE BI BILE V TRETJEM RAJHU EDINSTVENE.«²

To pomeni, da so Nemci pokrajino imeli za sestavni del rajha, in pa da so bile razmere zaradi vstaje na Gorenjskem v primerjavi z drugimi zasedenimi pokrajinami res izjemne.

Kaj je torej pokazal začetek oborožene julijske vstaje in dogodki na Gorenjskem v začetku avgusta 1941?

Vstaja je dosegla svoj namen: okupator je bil občutno prizadet, kar je nehote priznal sicer z naglimi, močnimi, brezobzirnimi in nasilniškimi posegi tako proti prvim partizanom kot tudi proti njihovim sodelavcem in prebivalstvu na terenu. Hkrati s tem je priznal in pokazal tudi politično slabost, kar je izražala tudi časno izsiljena ustavitev množičnega izseljevanja gorenjskega prebivalstva.

Zaradi oboroženega upora je bilo na Gorenjsko — zlasti na levi breg Save — pripeljanih znatno število predvsem policijskih enot, ki jih je Nemcem potem primanjkovalo drugod.

Prav tako se okupatorju ni posrečilo od prebivalstva izolirati komunistov — organizatorjev vstaje, kar je bil njihov očitni namen. Zgodilo se je nasprotno: okupator je bil prisiljen razkriti svoj pravi nasilniški obraz, komunisti-organizatorji vstaje pa so v očeh prebivalstva rasli kot pravi borci za svobodo.

Na strani upornikov pa se je tudi pokazala vrsta slabosti. Te so izvirale iz neizkušenosti in vsega, kar je spremljalo te začetke: Nemci so bili vojaško neprimerno močnejši in nagli, uporabljali pa so tudi različne oglednike in vodiče. Partizani se v nekaj dneh niso mogli vojaško utrditi.

Moštvo je bilo sicer prežeto z visoko zavestjo in moralo, a pripravljeno je bilo le na krajše bojevanje. Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo so preveč podcenjevali nemško moč in zvižanost. Primanjkovalo je osposobljenih, z revolucionarnimi idejami prežetih poveljnikov.

Oborožitev je bila še zelo pomanjkljiva. Poleg tega pa moštvo tudi še ni znalo dobro ravnati s tistim, kar so imeli. Zato po eni strani ni bilo samozavestno, po drugi pa občasno preveč zaneseno, čemur je treba dodati še neizkušenost.

Pomembno vlogo je igrala tudi lega in konfiguracija terena. Okupator je storil vse, da bi na ozemlju, ki je bilo politično, vojaško in gospodarsko zanj tako važno, strl upor že v začetku. Zavedal se je pomembnosti komunikacij in industrije, ki je bila razmeščena v tej pokrajini. Prav ta razvitost pa mu je hkrati pri napadanju omogočala naglo manevriranje.

Kljub pomanjkanju orožja in organizacijskim slabostim ter omahovanju posameznikov, so bili uporniški začetki zelo ofenzivni. Nekaj ljudi je po prvih udarcih res odpadlo, nekaj se jih je pred nasiljem prestrašilo in izgubilo perspektivo, vendar to ni bilo poglavito.

Oglejmo si še nekaj značilnosti poskusov gorenjske vstaje, ki jo poznamo kot zimsko ali decembrsko vstajo, katere zaključek je bila dražgoška bitka.

Po začetnih spopadih in žrtvah od avgusta do konca novembra 1941, v času hude preizkušnje mladih gorenjskih partizanskih enot, je na novo nastajala množična politična osnova oboroženega boja. Nemški pritisk proti gorenjskim partizanom ni popuščal. Nasprotno: iz dneva v dan je bil hujši. To

zlasti na levem bregu Save: v Kamniških planinah in v Karavankah. Tako se je že v prvem letu vstaje pokazalo, da Gorenjske ne smemo enačiti, vsaj glede pogojev in razmer za bojevanje ne. Na levem bregu Save so bili pogoji boja mnogo neugodnejši kot na desnem. To ne le zaradi meje proti Avstriji in rajhu, temveč tudi zaradi konfiguracije zemljišča.

Prav zaradi tega in zaradi bližajoče se zime je pokrajinsko vodstvo vstaje (Žagar, Kebe, Brejc) sredi oktobra 1941 na Mohorju sklenilo, da bodo na desni breg Save poklicali tudi redke preživele partizane s kamniškega predela, oziroma s Karavank. Po mnenju voditeljev (gorenjske) vstaje bi bili v škofjeloškem hribovju, na območju Selške in Poljanske doline lažje kos silovitemu okupatorjevemu zasledovanju in napadom.³ Škofjeloška okolica (hribovito zemljišče) je omogočalo več manevriranja in širše zaledje v vojaškem, političnem (teren zelo pripravljen) in tudi v materialnem smislu, v kritičnem momentu pa bi se mogle partizanske enote umakniti na italijansko okupirano ozemlje v Dolomite. Taka ugotovitev je bila pravilna, realna. Tako so se v pozni jeseni v škofjeloškem hribovju poleg Cankarjevega bataljona že zadrževali skoraj vsi gorenjski partizani, katerih število je po poletni vstaji s 356 borcev do konca novembra padlo za 139 (in to ob 79 novincih). Kakšne razmere so na zimo 1941 vladale na Gorenjskem, pove tudi podatek, da je okupator do konca decembra 1941 pobil že 146 talcev, med njimi tudi več organizatorjev vstaje.⁴

Konec novembra in v začetku decembra je na Gorenjskem — gibanju v tej pokrajini je osrednje vodstvo v Ljubljani posvečalo veliko pozornost — prišlo do priprav na znano zimsko vstajo. Njeno središče je bilo v škofjeloškem hribovju, druga žarišča pa okoli Bleda, v Bohinju, v okolici Jesenic in v Zgornjesavski dolini.

Po znamenitem uspehu Cankarjevega bataljona 12. decembra 1941 v Rovtu se je vstaja, v kateri se je pridružilo partizanom več kot 650 ljudi, k sodelovanju pa jih je bilo pritegnjenih dosti več, naglo razširila.⁵ V tem je bil zajet predvsem desni breg Save, kar je v zvezi s prej povedanim povsem logično. Zdaj nas zanima, ali naj ostanemo pri dosedanjih ocenah te vstaje ali pa bo o tem treba pretehtati še kaj? Vsiljuje se vprašanje, ali je bila zimska vstaja na Gorenjskem zadosti široka, zadosti pripravljena, začeta v primernem času? Okupator je ugotovil, da se je v »zadnjem tednu na tukajšnjem ozemlju začelo dobro organizirano, bliskovito

uporniško gibanje« (Handl, orožniški komandant za Gorenjsko, 22. decembra 1941),⁶ ki je imelo za posledico, da so Nemci zaradi nemoči kar iz 18 orožniških postaj umaknili svoje posadke in je s tem nastalo prvo in sicer manjše in kratkotrajno osvobojeno ozemlje na Slovenskem.

Ko je nekaj mesecev pozneje to vstajo ocenjeval tov. Kardelj, je med drugim ugotovil, da sta dva momenta vplivala negativno, in pravi: »Naši so dejansko dvignili v borbo celo Gorenjsko južno od Save... a ker se partijsko vodstvo in gorenjski štab nista znašla, uporni kmetje niso bili pravočasno vključeni v odrede in oboroženi, pa so jih Nemci neoborožene razbili in postrelili, na stotine pa poslali v Nemčijo na prisilno delo. Prav tako niso znali izkoristiti upora Luksemburžanov...«⁷

Zaradi do nedavnega pomanjkanja tako nemških dokumentov kot tudi podrobnejših raziskav te vstaje — če izvezamemo Križnarjeve in zlasti Ferenčeve razprave — moramo zdaj reči naslednje: gorenjski partizanski štab skupno s partijskim pokrajinskim komitejem spočetka prav gotovo ni računal na tako obsežno vstajo. Iz nekaterih podatkov lahko sklepamo, da sredi zime kljub nepravilnim ocenam trenutka in moči okupatorja niso nameravali dvigniti v upor takih množic, kot jih je potem zajel uporniški vihar. Žagar, Gregorčič, Bernard, ki so bili vojaško že izobraženi, so realno računali, koliko ljudi lahko obvlada en, četudi star in preizkušen partizan. Tako je bilo mišljenje, da bi v okolici Bohinja, Bleda in Jesenic dvignili v upor kvečjemu okoli 100 ljudi. Toliko bi jih tudi zmogla obvladati skupina dvanajstih ljudi, ki je bila v te kraje poslana prve dni decembra.⁸

Seveda za škofjeloško ozemlje to ne more veljati, saj je bil tam že prisoten Cankarjev bataljon ter po 12. decembru še drugi partizani (kamniški), ki so bili močna opora vstaji v okolici Škofje Loke.

Čeravno so partizani čutili nemško moč, vendar pri ocenjevanju razmer niso vedeli, da je ta moč na Gorenjskem vse večja in je svoj vrh dosegla prav sredi decembrske vstaje. Dne 17. decembra 1941 je namreč sam Heinrich Himmler pismeno (prej že ustno) imenoval policijskega generallajtnanta Schreyerja, Daluegovega pomočnika, za poveljnika celotne »policijsko-vojaške akcije v nemirnih območjih v Južni Koroški (Gorenjski) in Južni Štajerski...«⁹

Na Gorenjsko so začele prihajati nemške okrepitve — o nemških enotah je zlasti veliko, vsestransko in prepričljivo pisal že dr.

Tone Ferenc —, Schreyerjev štab pa se je naselil na Bledu pod imenom »Polizei-Einsatzstab Südost« — Policijski akcijski štab Jugovzhod. Ta posebej ustanovljeni visoki štab je skupno z Rösenerjem in v povezavi z Berlinom vse do 10. februarja 1942 vodil napade proti gorenjskim partizanom. Tako tudi v Dražgošah.¹⁰

Ob vsem tem tudi vsi številni uporniki kljub morebitni oborožitvi ne bi mogli doseči zamišljenega namena, tj. osvoboditi predele in doline južno od Save, Bohinj itd. Poleg tega so bili uporniki orientirani na kratkotrajno bojevanje, kar je bilo sicer propagandno geslo organizatorjev, vendar se je to po prvih močnih nemških napadih maščevalo. Ljudje so začeli odhajati domov. To tudi zato, ker ni bilo orožja, ker sredi zime in sredi Gorenjske ni bilo mogoče dolgo držati osvobojenih predelov in zato, ker Nemci — ob prej rečenem — tega tudi niso mogli in smeli dovoliti. Tedaj so bili še vse premočni.

Ali res tudi upirajočih se Luksemburžanov — to je poglavje zase — niso znali pritegniti v svoje vrste? Če gledamo realno, to tudi ni bilo mogoče, in sicer iz preprostega razloga, ker je gverilsko bojevanje in uspeh možen le, če gverilec zna vsaj jezik ljudi, kjer se bojuje, če pozna kraje in razmere, kjer se združuje. Upiranje Luksemburžanov je bilo pomembno, toda čas in okoliščine za njihovo angažiranje v decembrskem uporu niso bile ugodne. Njihovemu upiranju je osrednje vodstvo pripisovalo prevelik pomen.

Kaj pa lahko še rečemo o množičnosti tega zimskega upora?

Vse kaže, da so bile dotlej o tem poskusu vstaje ocenjevale le njene posledice, manj pa vzroki.

V začetku decembra 1941 na Gorenjskem res ni bilo veliko nemških sil in ljudje so bili vznemirjeni zaradi selitev. Tudi ustavitelj Hitlerjevega prodiranja v Rusijo je bila pomemben činitelj in tudi uspehi Cankarjevega bataljona dotlej so bili izredni in odločujoči. Se pravi, da odločitev na vstajo v tem času temelji na tehtnih vzrokih.

Splošno-vojaški trenutek v resnici ni bil ugoden: bila je zima, okupator se je hitro okrepil, njegovo zadrževanje na Gorenjskem je bila nujnost, vojna se je zavlekla, orožja ni bilo zadosti — in vstaja se je nujno zožila. Številna udeležba v njej je po svoje izražala veliko željo po svobodi in osvoboditvi, kar pa tedaj še ni bilo mogoče doseči. Že tedaj se je pokazalo, da vstaja na Gorenjskem mora rasti samo postopoma.

V bistvu pa — seveda ob žrtvah — je vstaja okupatorja tedaj zelo prizadela, in to je poglavitno.

Prav vstaja je preprečila izseljevanje prebivalstva iz Poljanske in Selške doline pa tudi iz drugih krajev Gorenjske ter preprečila začasno priključitev Gorenjske in Štajerske k rajhu.¹¹

Ne glede na osip večjega dela sodelujočih upornikov je ta vstaja tudi vojaško okrepila gorenjske partizane, zlasti Cankarjev bataljon, saj je v njem tedaj ostalo čez 100 novincev, ki so bili pripravljeni na nove boje in žrtve.

Ti dogodki niso razburkali le Gorenjske, temveč tudi druge slovenske pokrajine in tako krepili uporniški in narodno zavedni duh ter vlivali vero v nadaljnji boj proti okupatorju.

Komaj nastale, vojaško neutrjene in slabo oborožene uporniške enote so okupatorju sicer zadale skrbi in dokazovale, da se Gorenjska z okupacijo ne bo pomirila, vendar kljub pripravljenosti niso bile kos izurjenim in nasilniškim policijskim oddelkom.

Tako so nemške enote pod Alpami in Karavankami zlahka in že v začetku uničevale uporniška žarišča. Le dvanajst partizanov Cankarjevega bataljona in nekaj drugih borcev je bilo prešibko vojaško jedro, da bi moglo združevati in voditi sicer za boj pripravljene množice. Tako je nemškim okupacijskim silam konec decembra 1941 po zadušitvi množične vstaje v zgornjem kotu Gorenjske uspelo območje gorenjske vstaje zožiti na škofjeloško hribovje.

Dosti večje uspehe oziroma večjo trdnost in trajnost pa bi decembrska vstaja na Gorenjskem dosegla, če bi se tudi drugod po vsej Sloveniji odvijale akcije skladno in istočasno. »Ko je bila po vsej Gorenjski vstaja, je bila ljubljanska pokrajina pasivna«, pravi Edvard Kardelj v pismu Titu 29. marca 1942, ko mu poroča o razmerah v Sloveniji.¹²

Zato se vsiljujejo nova vprašanja: zakaj tudi v drugih slovenskih pokrajinah — npr. v ljubljanski — partizanska vodstva niso istočasno dvignila ljudi v upor? So ali niso vodstva imela smernice za kaj takega, kar se je decembra 1941 godilo na Gorenjskem? Različnost v času in izvajanju upora je že tedaj porajala nove različnosti za razvoj v naslednjem letu.

Tako zožena zimska vstaja in priprave okupatorja na odločilen spopad z gorenjskimi partizani, vse to je po ostrih bojih v zadnjih decembrskih dneh 1941 v Poljanski dolini porajalo znamenito bitko v Dražgošah. O njenih vzrokih, poteku, o vseh silnicah tega časa in

dejanj bo treba še govoriti in pisati, kajti, če se vživimo v takratne razmere, le stežka dojemamo, da se je nekaj takega in tedaj res moglo zgoditi. Tu vsega ne moremo navajati, izogniti pa se ne moremo vsaj naslednjemu:

Spopad, ki se je v Dražgošah razrasel v veliko tridnevno bitko, je bilo nekaj, kar se je prvič zgodilo v zgodovini slovenskega partizanstva. Nemci kljub velikanski premoči — saj je najmanj 25 napadalcev prišlo na enega dražgoškega branilca — in občutnim žrtvam (zaradi pomanjkanja nemških dokumentov, to še ni dognano), niso dosegli svojega namena. Cankarjev bataljon je ob relativno majhnih izgubah (9 mrtvih in 11 ranjenih), po organiziranem umiku in sredi zime ostal celovit.

Četudi so nemški napadalci po umiku partizanov žal zločinsko pobili 41 Dražgošanov, vas pa požgali in porušili, čeravno so potem del Cankarjevega bataljona presenetili na Mošenjski planini, kjer je v hudem boju in mrazu padlo dvanajst partizanov, to ne more spremeniti ocene dražgoške bitke. Zlasti še, če upoštevamo tudi udarec v Rovtu in boje v Poljanski dolini konec decembra. V decembru 1941 pa do 12. januarja 1942 so Nemci v bojih s Cankarjevim bataljonom izgubili nekaj sto policistov, orožnikov in vojakov. Natančnih podatkov o tem še ni, kajti svoje izgube zlasti v tem času so prikrivali vse doslej. Ne glede na večje ali manjše število žrtev je tak izhod boja za okupatorja na ozemlju, ki ga je štel za svojega, pomenil neuspeh brez primere.

Dasiravno se je Cankarjev bataljon v Dražgošah branil frontalno, je bila odločitev na tak boj realna. Dražgoško zemljišče, ki je omogočalo ustrezne položaje, številnost in oborožitev bataljona, z visokim bojnim duhom prepojeno moštvo, ki so ga podpirali vaščani, visok sneg v dražgoških strminah ter poveljstvo, ki je vedelo, kaj hoče, vse to je pripomoglo, da je bila obrambna bitka cankarjevcev v Dražgošah za Nemce neuspešna in da so branilci kljub zimi zdržali na položajih cele tri dni.

V teh dneh je Cankarjev bataljon, prežet s fanatično vero v pravičen boj za lepšo prihodnost, pokazal množično junaštvo in požrtvovalnost, njegovo poveljstvo pa veliko iznajdljivost, odločnost in sposobnost stvarne presoje položaja in bojnih možnosti ter spretnost v poveljevanju.

Lahko tudi mirno ugotovimo, da je bil tridnevni spopad Cankarjevega bataljona v Dražgošah dotlej največja partizanska bitka, če ne tudi največja na Slovenskem, hkrati

in zanesljivo pa tudi najpomembnejši boj partizanskih enot na Gorenjskem.

Ko je gorenjsko partizansko poveljstvo ugotovilo, da za množično vstajo po decembrskih spopadih ni več stvarnih možnosti, se je odločilo po tej poti doseči podoben ali še večji učinek. V tem je popolnoma uspelo, saj je bila z dražgoško bitko razbita propaganda o nemški nepremagljivosti ter izničeni njihovi načrti o mirnem priključevanju Gorenjske k rajhu.

Tega ne zmanjša niti dejstvo, da je bila dražgoška bitka v tem času osamljen utrinjek na Slovenskem. Umik iz Dražgoš in poznejša razdelitev bataljona na manjše skupine sta bila samo logična nujnost v teh razmerah in pravilno uporabljena partizanska taktika. Vsako vsiljevanje frontalne taktike bojevanja je že tedaj in tudi pozneje doživelo poraz.

Dražgoška bitka je bila za Nemce tudi moralen, ne le vojaški neuspeh. Elitne okupatorjeve enote so se kljub velikanski premoči tudi tu zatekle k običajnemu nasilju nad neoboroženim prebivalstvom.

Zimska vstaja, ki se v teh pogojih in času sicer ni mogla utrditi in razrasti, je doživela svojstven zaključek v obrambni dražgoški bitki, je kljub vsemu rodila velike vojaške in politične rezultate. Dežela tudi poslej ni bila pomirjena in partizani ne uničeni.

Zaradi tega je okupator še vso zimo zdržal na Gorenjskem več policijskih bataljonov in drugih enot, skupaj najmanj 4000 mož. Te enote so neprestano zasledovale partizane po vsej Gorenjski.¹³

Čeravno o dražgoški bitki še ni mogoče izreči zadnje ocene, pa z gotovostjo lahko ugotovimo naslednje:

Da je bila dražgoška bitka v zimi 1941/42 edinstven vojaški spopad proti nacističnim zavojevalcem v okviru Hitlerjevega rajha in v zasedeni Evropi. Česa podobnega — kar tri dni neprestanega in uspešnega boja — v tem času drugod ni bilo.

Pomembnost in veličina dražgoške bitke sta še večji glede na čas, v katerem se je odigrala. Tedaj je ves svet zaskrbljeno opazoval vojno. To predvsem med Nemčijo in Sovjetsko zvezo in na njen izid.

Po dražgoški bitki so se vojaškemu in policijskemu preganjanju partizanskih skupin pridružili še gestapovski vdori v organizacije OF in KP. Zato je postalo delo na terenu izredno težavno, vendar ni zamrlo. Skupine in odbori Osvobodilne fronte ter posamezni aktivisti, ki jih gestapo ni dosegel ter spravil v zapore, pred puške ali v taborišča, so delovali naprej, na mesta padlih, ustreljenih in zaprtih pa so stopali novi. Navedimo le,

da je bilo od decembra 1941 do marca 1942 na Gorenjskem aretiranih 236 komunistov in aktivistov OF, izmed katerih so jih čez 100 ustrelili med talci. Padli so številni organizatorji vstaje, v gestapovske roke je padel tudi sekretar PK KPS za Gorenjsko Tone Dolinšek-Metod.¹⁴

Prav pozimi in na pomlad, ko Nemci niso nehali zasledovati in napadati gorenjskih partizanov, je padlo veliko prvoborcev in trenutno nezamenljivih voditeljev. Padel je Stane Bokal, pa talentirani poveljnik Jaka Bernard, padel komandir in španski borec Matija Udvarc-Vajs, pa Tomaž Godec, padli so še številni drugi in 27. marca 1942 tudi vodilni človek gorenjske vstaje in član glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Stane Žagar.¹⁵

V prvih pomladnih dneh leta 1942 so razredčene partizanske skupine, ki so bolj ali manj uspešno prezimile, postopoma preraščale v nove čete in bataljone.

Iz te osnove je bila na Gorenjskem, skladno z razvojem narodnoosvobodilnega boja v drugih slovenskih pokrajinah, v aprilu 1942 ustanovljena I. grupa odredov. Preživeli, zdaj še bolj utrjeni in v izkušnjah bogatejši borci Cankarjevega bataljona, nekdanji dražgoški borci, so bili kvas novih partizanskih enot. Gorenjske partizanske čete in bataljoni so šle z novim poletom v tretje obdobje narodnoosvobodilnega boja.

Za velike ofenzive, pomladne in poletne naloge v letu 1942 pa kljub razraščanju tedaj ni bilo dovolj primerne kadra. Izkrvavel je v zimskih in pomladnih dneh, nemška moč pa tu še ni nič slabila. Nasprotno: prihajale so nove, za boj proti partizanom izurjene enote,

Zato ni bilo čudno, da je tov. Kardelj 18. maja 1942 med drugim ugotavljal, da »gibanje na Štajerskem in Gorenjskem sedaj zaostaja za ljubljansko pokrajino in celo za Primorsko...«, in nekaj dni kasneje (22. maja) spet, da se »naš načrt (ofenziva) prilično uresničuje z izjemo Gorenjske, kjer gre mnogo počasneje, kakor smo pričakovali, a v ljubljanski pokrajini — hitreje, kot smo mislili...«.¹⁶

Osrednje vodstvo je v težnji po poživljenem uporu in širjenju svobodnega ozemlja spet nerealno ocenjevalo sovražnika — podcenjevalo ga je, precenjevalo pa takratne moči in sposobnosti NOG in partizanstva na Gorenjskem. To so utemeljevali z močnim in številnim delavskim razredom.

Take ocene so bile med drugim tudi posledica slabih zvez med Gorenjsko in med vodstvom v Ljubljani ter rezultat nepreverjenih

poročil iz te pokrajine. Vendar pa so enote I. grupe odredov na Gorenjskem v juniju in juliju 1942 razvile široko aktivnost. Te enote so bile okrepljene s partizani, ki jih je glavno poveljstvo poslalo iz ljubljanske pokrajine.

V želji, da bi na Gorenjskem na poletje 1942 spet dvignili množično vstajo in osvobodili del pokrajine, je glavno poveljstvo izdelalo preoptimistične načrte o osvoboditvi Gorenjske. Pri tem se ni zadosti opiralo na stvarne in v resnici neugodne razmere. V takem vzdušju je bila na Gorenjsko poslana tudi močna II. grupa odredov, o čemer pa so bili Nemci očitno že poučeni. Kako pretirano ugodno je razmere in partizanske uspehe na Gorenjskem v tem času ocenjevalo osrednje vodstvo, je moč razbrati iz treh poročil v juliju in avgustu 1942.¹⁷

Tu se ne moremo dlje zadržati pri dogodkih v tako usodnem obdobju, kot je bilo poletje 1942, naštetih pa moramo naslednje dopolnitve in ugotovitve:

Partizanska in nemška ofenziva — tudi kot posledica odkritih partizanskih načrtov — v tej pokrajini je bila planirana na isti čas. To je že v začetku spremenilo razmere, ki so služile kot osnova pri ocenjevanju stanja na Gorenjskem. Kako ugodno in optimistično je okoliščine v tej pokrajini ocenjevalo osrednje vodstvo, je videti tudi iz namenov, da bi se v to pokrajino preselilo tudi Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet;

Zaradi tedaj vse večje nemške moči in aktivnosti so načrti Glavnega poveljstva slovenskih čet naleteli na drugačne okoliščine, kot so računali;

Ofenzivni načrti partizanov so zato časovno soupadli z obsežno in najsilovitejšo nemško očiščevalno ofenzivo na Gorenjskem sploh, ki v vojaškem pogledu ne zaostaja za italijansko ofenzivo na Dolenjskem in Notranjskem. Okupatorjeva ofenziva je bila vsestransko dobro pripravljena, podprta z elitnimi policijskimi enotami in zato za partizanske enote skrajno nevarna. Poleg tega so se Nemci začeli okoriščati tudi s partizansko taktiko bojevanja in ves teren prepregli z zasedami. Tudi ponoči niso odhajali iz gozdov;

Neugodnemu trenutku se je spet pridružila premalo pretehtana ocena goratega, razsekanega in poleg tega s komunikacijami na gosto preprežena ozemlja, tako nepogrešljivega v okupatorjevih načrtih;

Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem se je v tem času po hudih zimskih mesecih šele obnavljal in ob takih cenitvah trenutka, sovražnika in ozemlja tudi partizanska taktika ni povsem ustrezala razmeram. Lahko bi go-

vorili tudi o pravilnosti in nepravilnosti namenov in načrtov, na katerih osnovi bi osvobodili del Gorenjske. Ko naj bi do tega prišlo, je prišla II. grupa odredov, ki se je spočetka gibala kot združena, regularna, resnično elitna partizanska enota, vendar je bila neprestano opazovana in zasledovana od okupatorjevih sil, izkušenj iz bojov z Nemci pa ni imela dovolj. Dejansko je tak, združen način prihoda ustrezal sovražnikovem načrtom in njegovi taktiki.

Kompaktna, ofenzivna in borbeno II. grupa odredov, ki je prišla v pomoč gorenjskim partizanom, in njena taktika, to je bil rezultat njenih dotakratnih bojov, ki so jih vodili predvsem z Italijani v ljubljanski pokrajini. To pa je bilo v ostrem nasprotju s taktiko in močjo I. grupe odredov. Tu se ne moremo strinjati s trditvijo nekaterih zgodovinarjev, da ne I. ne II. grupa odredov nista imeli pravih predstav o nemški moči, ko pa je vendar poveljstvo I. grupe odredov (in drugi) opozarjalo novодошло II. grupo odredov na vse, kar je pretilo od Nemcev, in tudi na taktiko na Gorenjskem.¹⁸ Toda — II. grupa odredov, vajena na zmage v ljubljanski pokrajini ter z napotili glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet glede širjenja in vzpodbujanja ofenzivnosti na Gorenjskem, opisovanja in prenašanja izkušenj boja gorenjskih partizanov ni mogla takoj osvojiti.

Taktika I. grupe odredov je bila že posledica premoči in nasilja, ki ga je okupator zganjal v tej pokrajini. Tako so že spomladi 1942 močne nemške sile in hajke zelo razredčile gorenjske partizane. Rezultat tega so bile majhne, razdrobljene in po vsej Gorenjski raztrosene čete, ki so nujno uporabljale gverilsko taktiko in vse, kar sodi k njej. Zato kljub istim skupnim ciljem spričo takih razmer delovanja I. in II. grupe odredov ni moglo roditi dobrih posledic;

Kako važno je bilo gorenjsko — in tudi štajersko — ozemlje za okupatorja, govori tudi dejstvo, da je za pripravo in vodenje te ofenzive vrhovno vodstvo v Berlinu poslalo na Gorenjsko tako visokega policijskega generala, kot je bil Kurt Daluge, šef redarstvene policije rajha;

Zato je julija in avgusta ter potem še v septembru prišlo do spopadov, kjer so imeli pobudo, premoč in vse druge prednosti Nemci. V teh spopadih je padlo mnogo borcev, poleg tega pa so bili v vse te boje in pohode vloženi nepopisni napor. Za pot prek kake doline na drugo hribovje, npr. pod Storžičem, so partizani potrebovali dolge ure, noči in dneve. Nasprotno pa je sovražnik lahko naglo prevažal svoje sile po gostilnih gorenjskih

cestah in železnicah ter jih premeščal iz kraja v kraj. Zato ni čudno, da je bila ob teh sovražnikovih prednostih vsaka partizanska slabost in napaka kaznovana takoj in z občutnimi žrtvami;

V času prihoda II. grupe odredov ne smemo prezreti dejstva, da so Nemci tedaj prvič občutno uporabili tudi domače plačance — raztrgance, ki so skupno s policijskimi enotami veliko pripomogli k sovražnikovim uspehom;

Ne gre tudi pozabiti, da so bili na delu tudi prvi belogardistični organizatorji, kot npr. dr. Vinko Bedenk, Ivan Brodar, Janez Umnik, Vid Mejač in podobni, ki so delovali zlasti med partizanskimi novinci;

Zaradi okupatorjevega pritiska pod Storžičem in pod Krvavcem ter v Karavankah sploh se je moral začasno umakniti na Koroško tudi večji del kokrškega bataljona. Zato tudi ni bilo več skladišč hrane na Begunjsčici in drugod, na kar so računali borci II. grupe odredov ob prihodu tja:

Če gledamo — kar je tudi potrebno — vse te težave skozi moč in načrte okupatorjeve policije in vojske ter skozi čas, ko je Hitlerjeva armada tudi na vzhodu imela največje uspehe, so nam tudi razumljivejša takratna poročila štabov I. in II. grupe odredov. Ta so namreč precej različna, celo drug drugega obtožujoča in dostikrat niso pokazala pravih vzrokov, ki so botrovali preštevilnim žrtvam.¹⁹ Kljub oslabiljenosti, žrtvam, naporom in strahoviti premoči, ko je šlo za gol fizični obstanek, pa so na Gorenjskem kot tudi na Koroškem partizani opravili vrsto akcij in ostali na svojih ozemljih.

O širjenju vstaje, bojih in izpolnjevanju nalog poleti 1942 na Gorenjskem torej poveljstvi I. in II. grupe odredov poročata večkrat zelo različno, čeprav so ju vodili spsobni poveljniki.

Toda vse to kaže na razmere, miselnost in taktiko obeh v različnih krajih in razmerah nastajajočih enot. Če poročilo poveljstva II. grupe odredov v septembru 1942 očitajoče govori o obnašanju in delu enot I. grupe odredov — gorenjske, kar s svojimi poročili demantirajo poročila štaba I. grupe odredov z naštevanjem dejstev in izražanjem pripravljenosti, poročila in ugotovitve štaba II. grupe odredov z dne 14. novembra 1942 — torej že z določene časovne oddaljenosti in z novimi spoznanji — govore drugače.

Med drugim pravijo: »Zavlačevanje naše ga odhoda (misli: iz ljubljanske pokrajine), predvsem pa pohod na Gorenjsko, se je pokazal kot velika zmeta...«²⁰

Toda dolga leta nazaj so veljale dosti drugačne ocene (in v precejšnji meri še zdaj), ki niso bile objektivne in v iskanju grešnega kozla ne v prid gorenjskim partizanom. Predvsem pa so bile in so izraz nepoglabljanja v takratne razmere sil itd.

Šele spomini Mihe Marinka (izšli 1971) so dokončno potrdili domnevo, da je bil načrt za področje Gorenjske tedaj »čista iluzija«. Potem našteva in opisuje objektivni pomen Gorenjske za Nemce z dodatkom, da je bilo tedaj — osrednje slovensko vodstvo — »pač pod vtisom razmaha splošne vstaje v vsem zahodnem delu Srbije« itd., da pa so bile »v Sloveniji drugačne razmere, drugi pogoji...« in kot je bilo rečeno prej: taka različnost je lastna tudi vsaki pokrajini Slovenije.²¹ Pri razglabljanju in ocenjevanju gorenjskih razmer in krajev je botrovala še ena pomanjkljivost. Ne v letu 1941, ne v 1942 v pripravi na vstajo in v njenem izvajanju na Gorenjskem neposredno ni sodeloval niti en član iz osrednjega slovenskega vodstva, če izvzamemo Staneta Žagarja, člana glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Toda tudi on je tu deloval bolj kot gorenjski človek kot pa predstavnik osrednjega vodilnega telesa. Tudi ta pomanjkljivost je bila eden izmed vzrokov spredaj opisanih ocen.

Vsi ti ofenzivni poizkusi, opravljanje nalog za vsako ceno, pa so seveda terjali občutne žrtve, saj so v letu 1942 na Gorenjskem padli skoraj vsi pomembnejši organizatorji in voditelji vstaje. Z glavami skozi zidove pri najboljši volji ni bilo mogoče, zato so glave tudi padale. Tu je tudi vzrok za že tolikokrat ponovljene fraze o »defenzivnosti« gorenjskih partizanov. Te kadrovske vrzeli je čutiti vse do danes.

Toda — tako in podobno se dogaja v vsaki vojni, v taki, kot je bila pri nas, pa še posebno rado. Kljub drago plačanim napakam so bile osnovne naloge boja opravljene in kljub občasni maloštevilnosti, defenzivnosti ali demoralizacijam, gorenjski partizani niso nikoli zapustili pokrajine, tudi v najhujših časih ne. Premagali so vse težave in ostali na Gorenjskem.

Naštevane vsega tega pa nič ne zmanjšuje veličine bojov na Gorenjskem in drugod, temveč nasprotno: samo povečuje ga, kajti sovražnik je bil močan in nepopustljiv. Hitlerjevi vojaki in policisti niso radi tekli in če partizanov na tem področju niso mogli uničiti, so s tem nehoti priznali trdoživost gorenjskega partizanstva in NOB sploh. Pri vsem tem gre le za prikazovanje dejstev, za dopolnjevanje praznin, za nova, globlja spoznanja in v pouk prihodnjim rodovom.

OPOMBE

1. Dr. Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—45, str. 140, 142 in 171. — 2. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem, januarja 1942, »TV—15«, št. 20 od 21. 5. 1968. — 3. Ivan Križnar: Kranjske partizanske enote v 1941. letu, Kranjski zbornik 1970, str. 19. — 4. Janez Gerčar: Begunje, izšlo 1969, str. 186—190. — 5. Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev, Prispevki IZDG 1966, str. 325. — 6. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/1, dok. št. 213. — 7. Pismo Edvarda Kardelja z dne 29. marca 1942 tov. Titu o položaju v Sloveniji, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 34, str. 73. — 8. Franc Konobelj-Slovenko: Pod Mežaklo in Karavankami so se uprli: Decembrska vstaja, str. 169—171, ter osebne pripovedi udeležencev avtorju. — 9. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV—15«, št. 24—26, letnik 1968. — 10. Prav tako. — 11. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV—15«, št. 39, letnik 1968. — 12. Edvard Kardelj tov. Titu 29. marca 1942, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 34, str. 76, 77. — 13. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV—15«, št. 24—26, letnik 1968. — 14. Udor gestapa v organizacije Partije, OF in SKOJ v kranjskem okrožju, arhiv CK ZKS, mapa kranjskega okrožja. — 15. Niko Kavčič: Ustanovitev, razvoj in akcije loške čete v letu 1942, Loški razgledi 1955, str. 10; — Ivan Bertoncelj, pisani spomini jeseni 1959, arhiv pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13; — Stane Kersnik, ustna izjava januarja 1960, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 153, opomba 2. — 16. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 89, str. 238, in isti zbornik, dok. št. 102 str. 270. — 17. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 58, str. 135—143; dokum. št. 99, str. 261; dokum. št. 107, str. 286. — 18. Poročilo štaba I. grupe odredov z dne 14. julija 1942 glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet o položaju na Gorenjskem, poročilo iste grupe istemu štabu dne 3. avgusta 1942 in poročilo 26. avgusta 1942, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/3, dokum. št. 59, 95 in 128. — 19. Prav tako kot pod 18 ter poročilo štaba II. grupe o pohodu na Štajersko čez Gorenjsko, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/4, dok. št. 26. — 20. Poročilo politkomisarja II. grupe odredov centralnemu komiteju KPS z dne 14. novembra 1942 o položaju na Štajerskem, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/4, dok. št. 86, str. 255. — 21. Miha Marinko: Moji spomini, MK 1971., str. 261—262.